

Rijksinstituut voor Volksgezondheid
en Milieu
Ministerie van Volksgezondheid,
Welzijn en Sport

Een programmatische aanpak voor *natuur*, *milieu* en *duurzaamheid* op scholen

Een verkenning van wensen en mogelijkheden

Inleiding

Steeds meer scholen willen structureel aan duurzaamheid werken, met name aan de ontwikkeling van een duurzame leefstijl¹. In Nederland zijn veel partijen met expertise en aanbod in het domein duurzaamheid. De samenhang in dit aanbod is echter beperkt en er is weinig grip op kwaliteit. Hierdoor besteden veel scholen op projectmatige wijze en niet structureel aandacht aan duurzaamheidsthema's, met als gevolg dat het werken aan een duurzame leefstijl onvoldoende is geborgd op scholen en de effecten ervan op leerlingniveau onbekend zijn.

Opdracht

Het Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat (IenW) heeft vertegenwoordigers van het programma Gezonde School² en van organisaties werkzaam in de natuur- en milieueducatie (NME) gevraagd om gezamenlijk te verkennen hoe de aandacht voor natuur, milieu en duurzaamheid vorm kan krijgen in het primair, voortgezet en middelbaar beroepsonderwijs (po, vo en mbo), in het bijzonder in relatie tot het landelijke programma Gezonde School.

Doelstelling verkenning

Het eerste doel van de verkenning was om voldoende inzicht en informatie te verzamelen om de thema's Milieu en natuur (po) en Binnenmilieu (vo en mbo) binnen het programma Gezonde School te optimaliseren. Het tweede doel was het duiden van de behoefte naar een programmatische aanpak van natuur, milieu en duurzaamheid (NMD) in het onderwijs. Hierbij moest duidelijk worden of Gezonde School de juiste ondersteuningsstructuur is om deze thema's integraal, structureel en planmatig onder de aandacht van scholen te brengen of dat de programmatische wens op een andere manier vorm kan krijgen. Een dergelijke programmatische aanpak van natuur, milieu en

duurzaamheid heeft binnen deze verkenning de werktitel 'Duurzame School' meegekregen.

Gezonde School

Het programma Gezonde School richt zich op het bevorderen van een gezonde leefstijl en een gezonde (leer-) omgeving voor kinderen in het speciaal onderwijs, po, vo en mbo. Het programma heeft een bestaande en goed werkende infrastructuur voor scholen en besteedt al aandacht aan thema's als natuur en (binnen)milieu, zij het in beperkte mate. Gezonde School biedt scholen erkende Gezonde School-activiteiten (bijvoorbeeld lespakketten). Dit zijn activiteiten waarvan onafhankelijke professionals hebben vastgesteld dat ze voldoen aan enkele kwaliteitscriteria en kansrijk zijn om effect te hebben.

Werkwijze verkenning

Voor het beantwoorden van de onderzoeksvragen (zie kader, pagina 3) is een uitvraag gedaan bij scholen, [Gezonde School-adviseurs](#) en professionals uit het NME-werkveld, door middel van digitale vragenlijsten en interviews. Tevens is een literatuurstudie uitgevoerd naar de wetenschappelijke onderbouwing van NMD-onderwerpen en hun relatie tot gezondheid, gezonde leefstijl en/of leerprestaties van kinderen en jongeren (4-24 jaar).

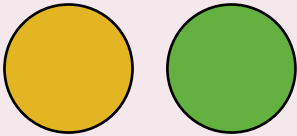
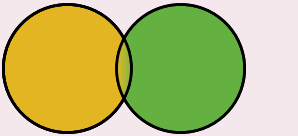
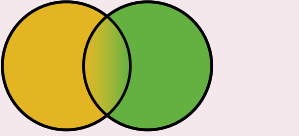
Daarnaast is een voorstel geformuleerd bestaande uit vier varianten van mogelijke toekomstige afstemming en samenwerking tussen het programma Gezonde School en 'Duurzame School' (zie tabel 1, pagina 3). Voor het opstellen van de verschillende varianten is uitgegaan van de wens om 'Duurzame School' in en op te richten zoals Gezonde School, waarbij elk van de vier varianten een bepaalde mate van samenwerking en afstemming beschrijft. De varianten zijn voorgelegd aan de adviseurs en professionals werkzaam in beide domeinen.

¹ De term duurzame leefstijl is multi-interpretabel. In het kader van deze verkenning is uitgegaan van de volgende definitie van SME: Het accent van een duurzame leefstijl ligt veelal bij de zorg voor de wereld om ons heen. Het betreft de zorg voor ons water, het land waarvan je eet, de lucht die je inademt. Wanneer je leert om daarvoor te zorgen, zorg je ook goed voor een ander (de toekomstige generatie) maar ook voor jezelf (je toekomstige zelf).

² Gezonde School is een samenwerking tussen de PO-Raad, VO-raad en MBO Raad, GGD GHOR Nederland, RIVM, regionale GGD'en, de KVLO, gezondheidsfondsen, maatschappelijke organisaties en thema-instituten op het gebied van een gezonde leefstijl. De ministeries van VWS, OCW, LNV en SZW maken Gezonde School financieel mogelijk. Kijk voor meer informatie op www.gezondeschool.nl.

Tabel 1: Vier varianten van afstemming en samenwerking tussen Gezonde School (geel) en Duurzame School (groen)

Variant A:	Variant B:	Variant C:	Variant D:
 Er zijn grote overeenkomsten tussen de programma's, zoals doelgroepen en organisatievorm, maar er is geen georganiseerde samenwerking. Er is incidenteel overleg maar geen verantwoording over beleid of (lokale) uitvoering. De financieringsstromen staan los van elkaar. Scholen kiezen voor één of beide programma's.	 De op elkaar gelijkende programma's functioneren op dezelfde wijze naast elkaar. Beide programma's bevatten een ingeperkt thema met aandacht voor het andere domein. De planmatige aanpak, whole school approach en kwaliteitscriteria zijn op elkaar afgestemd. Scholen kiezen voor één programma of voor beide. Lokale adviseurs gaan voor hun eigen domein naar scholen toe en er is afstemmingsoverleg op stuurgroepniveau.	 De programma's Duurzame School en Gezonde School werken nauw samen. Gezonde School richt zich ook op een toekomstbestendige duurzame leefstijl in meerdere thema's. Lokale adviseurs van beide domeinen werken nauw samen en stemmen werkwijzen op elkaar af. Er is één standaard voor kwaliteit van activiteiten en advisering. Gecombineerde subsidieregelingen zijn mogelijk.	 Er is één programma: 'de Gezonde en Duurzame School' dat scholen helpt om toekomstbestendig te werken aan een gezonde en duurzame leefstijl. De huidige organisatiestructuur van Gezonde School wordt uitgebreid met expertise vanuit domein natuur, milieu en duurzaamheid. Lokale adviseurs werken nauw samen, volgen trainingen of domeinen zijn verenigd in één breed geschoolde adviseur. Er wordt gezamenlijk meerjarig geprogrammeerd en gewerkt aan een landelijke toekomstige borging van gezondheid en duurzaamheid in het DNA van alle scholen.

Onderzoeksvragen:

- Is er draagvlak voor integratie van natuur, milieu en duurzaamheid in het programma Gezonde School?
- Welke onderwerpen op het gebied van natuur, milieu en duurzaamheid lenen zich goed voor integratie in Gezonde School en welke minder of niet?
- Welke ondersteuningsbehoefte hebben scholen op het gebied van natuur, milieu en duurzaamheid? En in hoeverre kunnen Gezonde School-adviseurs en professionals uit het NME-werkveld in deze ondersteuningsbehoefte voorzien?
- Op welke wijze zouden de onderwerpen op het gebied van natuur, milieu en duurzaamheid aan scholen kunnen worden aangeboden en wat zijn de voor- en nadelen van deze verschillende aanbiedingsvormen?

Resultaten

Respondenten

Er zijn 360 vragenlijsten geretourneerd door contactpersonen van scholen die meedoen aan het programma Gezonde School (15,5% van alle contacten). Het po was hierbij met 67% oververtegenwoordigd. Van de 128 Eco-Schools contactpersonen heeft 34% de vragenlijst ingevuld, waarbij het po (43%) en het vo (46%) beide goed vertegenwoordigd waren. Dertig van de 327 Gezonde School-adviseurs van 20 GGD-en hebben de vragenlijst ingevuld en met 8 Gezonde School-adviseurs zijn semigestructureerde interviews gehouden. De vragenlijst voor het NME-werkveld is uitgezet onder circa 100 professionals werkzaam in de natuur- en milieueducatie of duurzaamheidseducatie; 45% van hen heeft de vragenlijst ingevuld.

Voldoende draagvlak

Er is ruim voldoende draagvlak voor integratie van gezondheid en aandacht voor natuur, milieu en duurzaamheid, zowel onder scholen als onder de Gezonde School-adviseurs en NME-professionals. Een groot aantal respondenten geeft aan dat scholen in de praktijk de thema's duurzaamheid en gezondheid al bij elkaar brengen, maar dat dit niet gestructureerd plaatsvindt en niet structureel ondersteund wordt. Het vraagt veel eigen initiatief en

ureninzet om een passend en kwalitatief goed aanbod te vinden bij gebrek aan eenduidige gecoördineerde informatie.

Wens voor ondersteuning

Uit het literatuuronderzoek blijkt dat diverse NMD-onderwerpen ook bijdragen aan gezondheid, een gezonde leefstijl en het verbeteren van leerprestaties. Om die reden sluiten deze onderwerpen goed aan bij Gezonde School. Scholen geven aan dat veel NMD-onderwerpen hun interesse hebben. Interessante onderwerpen zijn bijvoorbeeld het binnen- en buitenmilieu, een groen schoolplein, groen in de klas, moestuinen en schooltuinen. Meer groen heeft een positieve invloed op zowel gezondheid als leerprestaties. Het bevorderen van een beter buitenmilieu kan door meer te fietsen en lopen naar school. Dit onderwerp krijgt bij Gezonde School aandacht in het thema Bewegen en sport. Maar ook het stimuleren van het gebruik van kraanwater in plaats van drinken uit plastic verpakkingen past bij het Gezonde School thema Voeding en draagt bij aan een duurzame leefstijl. Het onderzoeksveld is echter nog vrij jong. NMD-onderwerpen die minder goed aansluiten bij het programma Gezonde School zijn: afval, klimaatadaptatie, duurzame energie, energiebesparing en duurzaam inkopen. NME-centra, maar ook andere partijen kunnen scholen wel goed ondersteunen bij deze specifieke onderwerpen.

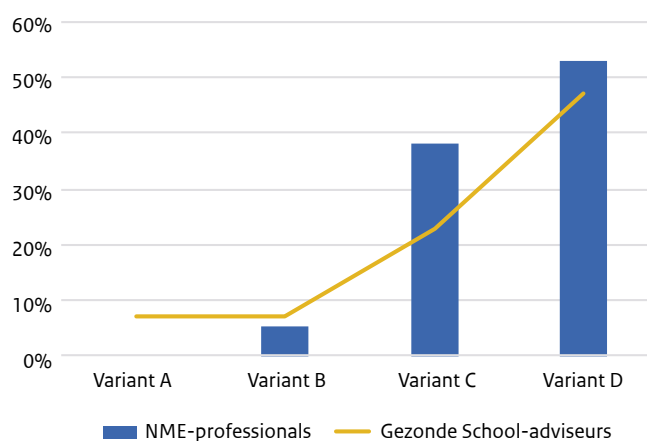
Scholen willen ondersteuning bij advies, opzet en uitvoering van NMD-onderwijs. Denk aan projecten, gastlessen, lesmaterialen, excursies en inspirerende voorbeelden. De verschillen tussen po, vo en mbo zijn hierbij minimaal. Van de scholen aangesloten bij Gezonde School geeft 69% aan graag financiële ondersteuning voor het werken aan NMD te ontvangen.

Gezonde School, een logische plek

De meerderheid van de Gezonde School-adviseurs vindt Gezonde School een logische plek voor ondersteuning op de thema's natuur, milieu en duurzaamheid. Van de bevroagde Gezonde School-coördinatoren in het po en vo vindt (63%) Gezonde School een logische plek voor ondersteuning op NMD-onderwijs. Een minderheid (40%) van Gezonde School-coördinatoren van het mbo was het hier mee eens. Gezonde School-adviseurs geven advies aan scholen hoe zij structureel, integraal en planmatig met diverse thema's aan de slag kunnen. Zij verwijzen naar ondersteuningsmateriaal en subsidiemogelijkheden. Ook leggen zij de relatie met andere thema's en verwijzen scholen door naar andere experts of instanties die meer kennis en expertise hebben op NMD.

Een sterke voorkeur gaat uit naar een samenhangende en samenwerkende ondersteuningsstructuur voor zowel gezondheid als NMD, zoals getypeerd in variant D (zie figuur 1). De domeinen niet integreren wordt als een gemiste kans gezien. Ook gezien de urgentie van de

Voorkeur voor varianten (% respondenten)

Figuur 1. Voorkeur van NME-professionals en Gezonde School-adviseurs voor een van de vier varianten.

duurzaamheidsopgaven die er op dit moment nationaal en mondiaal liggen. De geraadpleegde lokale adviseurs van beide domeinen noemen een aantal voor- en nadelen van variant D.

Voordelen variant D

- Pragmatisch van aard, namelijk: duidelijkheid en het bieden van een één loketfunctie voor scholen die én met gezondheid én met NMD aan de slag willen.
- Meer planmatig en structureel aan de slag met NMD. Inzicht in en verhogen van de kwaliteit van NMD-activiteiten.
- Verminderen van overlap van aanbod NMD-gecoördineerde afstemming tussen aanbieders.

Nadelen variant D

- Organisatorisch mogelijk niet haalbaar. De organisatie wordt te log en te groot.
- NMD-onderwerpen raken mogelijk ondergesneeuwd in de bestaande thema's en belangen van Gezonde School.
- Een gezonde en duurzame leefstijl liggen regelmatig in elkaars verlengde, maar niet altijd.
- Voor duurzaamheid en gezondheid zijn er aparte specialisten.
- De Gezonde School-adviseur is waarschijnlijk niet voldoende geëquipeerd om scholen op alle thema's te kunnen ondersteunen, net als de NME-professional dat niet is voor beide domeinen.

Conclusie

Uit de verkenning blijkt dat er bij scholen en Gezonde School-adviseurs ruim draagvlak is voor verdergaande integratie van de domeinen gezondheid en duurzaamheid in het aanbod naar scholen. De respondenten zien voordelen van een gezamenlijk programma waarin zowel gezondheid als duurzaamheid een plek krijgt en die vanuit een sterke landelijke ondersteuningsstructuur gevoed wordt. De domeinen zijn echter zo groot en veelomvattend, dat een volledige integratie (zoals beschreven in variant D) op korte termijn organisatorisch niet haalbaar lijkt. Voorgesteld wordt om enerzijds het huidige aanbod van Gezonde School te optimaliseren op de thema's natuur, milieu en duurzaamheid aansluitend bij criteria van Gezonde School. En anderzijds te starten met het verkrijgen van voldoende draagvlak van betrokkenen op tactisch en strategisch niveau voor de op- en inrichting van een programma 'Duurzame School'. 'Duurzame School' is dan gebaseerd op de organisatie en structurele planmatige en integrale aanpak van Gezonde School en wordt voorzien van een zelfde type ondersteuningsstructuur voor scholen. Hiermee wordt de mogelijkheid gecreëerd om, indien gewenst, beide programma's in de toekomst samen te voegen tot een landelijk programma 'Gezonde en Duurzame School'.

Onderwerpen op het gebied van natuur, milieu en duurzaamheid welke een duidelijke relatie hebben met het verbeteren van gezondheid, gezonde leefstijl en/of leerprestaties, blijven voorlopig in het aanbod van Gezonde School. Het aanbod van erkende Gezonde School-activiteiten is nog onvoldoende op het gebied van natuur, milieu en duurzaamheid. Dit behoeft de komende jaren extra aandacht zodat voor beide programma's een goed overzicht is van kwalitatief goede activiteiten voor scholen.

Aanbevelingen

Om toe te werken naar het optimaliseren van het huidige aanbod van het programma Gezonde School aangaande natuur, milieu en duurzaamheid én de domeinen op termijn te integreren, worden de volgende aanbevelingen aan de opdrachtgever het ministerie van IenW gedaan:

1. Organiseer de ontwikkeling van een sterke ondersteuningsstructuur voor het onderwijs specifiek voor natuur, milieu en duurzaamheid.
2. Integreer onderwerpen van natuur, milieu en duurzaamheid in bestaande gezondheidsthema's van Gezonde School.
3. Actualiseer het thema '(binnen)milieu en natuur' binnen Gezonde School.
4. Bied NMD-onderwijs programmatisch aan, waarbij de programmastructuur van Gezonde School als voorbeeld kan dienen.
5. Geef een impuls aan kwaliteit en erkenning van activiteiten op het gebied van natuur, milieu en duurzaamheid.

Het volledige rapport van deze verkenning kunt u opvragen via: gezondleven@rivm.nl.

Fotografie:

Gezondeschool.nl, Marieke Duijsters fotografie
(pagina 1, 4 en 5).

Dit is een uitgave van:

**Rijksinstituut voor Volksgezondheid
en Milieu**

Postbus 1 | 3720 BA Bilthoven
www.rivm.nl

oktober 2020

In samenwerking met:

De zorg voor morgen begint vandaag